

VIOREL CERNICA este în prezent, lector universitar doctor la Universitatea Politehnica din Bucureşti. A publicat următoarele volume: *Exerciții fenomenologice asupra filosofiei românești interbelice* (1999), *C. Rădulescu-Motru și proiectul antropologic kantian* (2000), *Căutarea de sine și chemările tradiției* (2002), *Topos-ul formal și istoric al silogisticii* (2003). Unele studii despre Immanuel Kant sînt cuprinse în *Bibliografia internațională „Kant”*, alcătuită de Compartimentul „Bibliografii” al Kant-Gesellschaft și al redacției revistei *Kant-Studien*.

Viorel Cernica: *Proiectele filosofiei kantiene*
© 2004 Institutul European, Iaşi

www.euroinst.ro

INSTITUTUL EUROPEAN
Iaşi, str. Cronicar Mustea nr. 17, 700198, C.P. 161
euroedit@hotmail.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

CERNICA, VIOREL
Proiectele filosofiei kantiene / Viorel Cernica
Iaşi: Institutul European, 2004
ISBN 973-611-322-1

14 (430) Kant, I.
929 Kant, I.

Reproducerea (parțială sau totală) a prezentei cărți, fără acordul Editurii, constituie infracțiune și se pedepsește în conformitate cu Legea nr. 8/1996.

Printed in ROMANIA

Proiectele filosofiei kantiene

VIOREL CERNICA

INSTITUTUL EUROPEAN
2004

C U P R I N S

NOTĂ ASUPRA CUPRINSULUI ACESTUI VOLUM /7
CUVÎNT DE ÎNCEPUT /9

PROIECTUL ANTROPOLOGIC KANTIAN ȘI OPERA CRITICĂ /17

1. *Modele de re-construcție a umanului; statutul proiectului antropologic* /17
2. *Semnificații antropologice ale operei critice* /26
3. *Formula descriptivă a proiectului antropologic kantian* /32
4. *Structura formală a conceptului finalității* /48

SENSURI FENOMENOLOGICE ȘI MEONTOLOGICE ALE PROIECTULUI ANTROPOLOGIC KANTIAN /64

Introducere /64

1. *Limitele proiectului antropologic kantian* /69
2. *Statutul fenomenului în spațiul proiectului antropologic kantian* /72
3. *Accente fenomenologice și meontologice în opera critică* /76

KANTIANISMUL – FILOSOFIE A PROIECTELOR /83

1. *Conceptul nimicului* /83
 2. *Lumea fenomenală. Proiectul metafizic* /85
 3. *Spațiul virtual al intermediarului. Proiectul ontologic* /91
 4. *Lumea suprasensibilă. Proiectul antropologic* /96
- Încheiere* /104

KANTIANISM ȘI CONȘTIINȚĂ MEONTOLOGICĂ /108

Introducere /106

1. *Orizontul epistemologic al conștiinței meontologice (Meontologia lucrului în sine și a fenomenului)* /115

2. Orizontul teologic al conștiinței meontologice (Meontologia Divinității) /125
Respect pentru Umanenții și Cărțile
3. Orizontul antropologic al conștiinței meontologice (Meontologia omului însuși) /132
Încheiere /141

PARADIGMA MORAL-UNIVERSALISTĂ ÎN GÎNDIREA POLITICĂ A LUI KANT /143
<i>Introducere /143</i>
1. Statul și cetățeanul ca fenomene /147
2. Libertate și contract social /152
3. Moralitatea acțiunii politice; posibilitatea unei etici politice /156
4. Universalul ca morală și ca politică /162
5. Elemente de drept internațional /164
Încheiere /171
CUVÎNT FINAL /175

NOTĂ ASUPRA CUPRINSULUI ACESTUI VOLUM

Volumul de față cuprinde cîteva studii kantiene croite și puse în formă în perioada 1995-2002. Nici unul dintre studii nu a apărut în forma în care se află aici. În forme apropiate, două dintre ele au fost publicate în „Revista de filosofie” („Proiectul antropologic kantian – cadru formal și descriere” – 1998; „Kantianismul – filosofie a proiectelor” – 2000; traducerea în limba engleză a acestuia din urmă, „Kantianism – a Philosophy of Projects”, a apărut în „Revue roumaine de philosophie” – 2002). Variante ale acestor două studii, precum și una a „Structurii formale a conceptului finalității”, care a devenit în acest volum parte din „Proiectul antropologic kantian ...”, au apărut, de asemenea, în volumul *Căutarea de sine și chemările tradiției* (2002). Dată fiind prezența nedisimulată a ideii de „proiect antropologic kantian” în toate studiile din acest volum, am așezat la începutul primului dintre ele rezumatul unui articol apărut în „Revista de filosofie” în 1997, în care am prezentat „modelele de reconstrucție a umanului” și diferențele dintre acestea și „proiectul antropologic”.

Celealte trei studii, în forma de aici sau în variante, nu au fost publicate pînă acum. Unul dintre ele, „Kantianism și conștiință meontologică”, a fost predat pentru un volum colectiv pregătit de Institutul de Filosofie al Academiei Române. Celealte două, „Sensuri fenomenologice și meontologice ale proiectului antropologic kantian” și „Paradigma moral-universalistă în gîndirea politică a lui Kant”, sunt variante ale unor capitole aflate în două lucrări nepublicate încă.

Deși nu au fost gîndite sub același impuls sau în același context aporetic, studiile din acest volum au, în privința unității lor, mai mult decît constanta tematizare a filosofiei kantiene. Dominantele interpretative ce vor fi menționate în *Introducere* sunt aceleași pentru toate; de asemenea, toate au rezultat în aceeași ambianță subiectivă, supusă dorinței de autolămuire și autonomă față de influențele care dau buzna, de obicei, pentru a fi luate în seamă, atunci cînd apare intenția de a interpreta o filosofie atît de divers evaluată cum este cea a lui Kant. Mă încumet să cred că acei care vor parcurge acest volum îi vor regăsi unitatea.

Apar, uneori, reluări ale unor idei, poate chiar în literă. Comoditatea sau credința că o anumită idee trebuie formulată numai într-un anumit chip au provocat astfel de situații, pe care cititorul le poate înțelege ca atare, trecîndu-le cu vederea.

Pe de altă parte, apar anumite diferențe de stil, de unghi de interpretare, între aceste studii. Cred însă că ele nu sînt atît de puternice încît să distrugă unitatea volumului. Ultimul studiu, cel care vizează gîndirea politică a lui Kant, pare a se diferenția categoric de celelalte. Totuși interpretarea pe care el o cuprindă a fost structurată în funcție de dominantă antropologică a filosofiei kantiene, aşa cum au fost structurate, de fapt, și interpretările din celelalte studii.

CUVÎNT DE ÎNCEPUT

Studiile ce urmează au fost scrise din nevoie de a mă lămuri în privința unor idei ale filosofiei kantiene. De fapt, problema inițială care m-a trimis către Kant a fost legată de ideea unei interpretări „formale” a relației dintre personalismul energetic, filosofia lui C. Rădulescu-Motru, și filosofia kantiană. Filosoful român socotește că „opera critică” a lui Kant reprezintă o etapă în evoluția înțelegerii de sine a omului și, firesc, un moment semnificativ al discursului despre om; într-un fel, însăși „ipoteza personalismului energetic” reprezintă un astfel de moment, ceea ce înseamnă că filosofia critică i-a pregătit apariția. Există, de asemenea, multe interpretări ale celor două filosofii care pun în lumină raporturile de concordanță dintre ele în privința conținutului; există, desigur, și punctul de vedere opus: Rădulescu-Motru nu l-a înțeles pe Kant sau filosoful român nu lucrează în paradigma kantiană, deși el pretinde așa ceva etc. Pornind de la astfel de evaluări ale celor două filosofii și de la încercarea de a mă lămuri eu însuși asupra legăturii dintre ele – încercare din care a rezultat lucrarea de doctorat *Personalismul energetic și proiectul antropic kantian*, susținută în aprilie 1999 la Institutul de Filosofie al Academiei Române¹ – m-am apropiat, mai întîi, de filosofia kantiană. La început tematică, apropierea s-a transformat, în timp, într-o cale privilegiată pentru abordarea altor probleme filosofice. Studiile care urmează mărturisesc această călăuzire.

Două sînt dominantele pe care le-am urmat în evaluarea filosofiei kantiene; ele au devenit, cred, precondiții ale oricărei interpretări încercate de mine, cel puțin pînă acum, asupra acestei filosofii: a) opera critică este, esențial, o filosofie a proiectelor; b) în filosofia kantiană, în spațiul ei originar, se află o „meontologie” (înțeleasă simplu, ca rostire despre ne-ființă, despre nimic) și o „fenomenologie”

¹ Lucrarea a apărut cu titlul *C. Rădulescu-Motru și proiectul antropic kantian*, București, Mihai Dascăl Editor, 2000.

(înțeleasă ca rostire despre „fenomen”) semnificative, întîi, în privința concepțelor ei de bază, apoi și în privința problemelor filosofice pe care Kant le-a deschis sau redeschis. De fapt, aceste două idei, puse să funcționeze metodologic, constituie coordonatele unui model hermeneutic prin care au devenit posibile studiile din volumul de față.

Opera critică a lui Immanuel Kant² cuprinde lucrări ce pot fi grupate în funcție de ceea ce ele izbutesc să înfăptuiască: a) lucrări ce propun o introducere la o reconstrucție filosofică; b) lucrări ce propun aplicații ale unei reconstrucții filosofice. Această ordonare a lucrărilor lui Kant după scopul lor explicit pare să nesocotească un aspect fundamental al operei critice, cel în virtutea căruia opera în cauză este o filosofie vie încă. Totuși nu e vorba de o nesocotire, cît de asumarea unei probleme: putem vorbi cu dreptate despre o reconstrucție filosofică la Kant, cu toate că există în „sistemul” acestei filosofii doar lucrări - „proiect” și lucrări - „aplicații”? Studiile ce urmează au fost concepute ca un răspuns posibil la această întrebare, răspuns ce poate fi formulat, provizoriu, astfel: proiectul filosofic este el însuși o reconstrucție filosofică, deoarece deschide (activează) *topos*-ul originar al filosofiei; iar aplicația ce desăvîrșește o reconstrucție filosofică, nu-i este exterioară. În fiecare studiu vor fi vizate, explicit sau implicit, tocmai această deschidere a proiectului filosofic kantian și desăvîrșirea sa prin aplicații.

² Immanuel Kant a trăit la Königsberg în perioada 1724-1804. Este creatorul unui sistem filosofic și al unui model de filosofare numit „criticism”. Prin acest model, care în lucrarea de față va fi socotit „proiect critic”, el a vrut să reorientize discuția despre temeiul cunoașterii veritabile, blocată în orizontul celor două modele epistemologice moderne, empirism și rationalism. Reconstrucția sa filosofică are însă nu doar o valoare epistemologică, ci și una metafizică, ontologică, axiologică, praxiologică etc. Dintre lucrările sale, semnificative pentru proiectul critic sînt: *Critica rațiunii pure* (1781); *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va înfățișa ca știință* (1783); *Întemeierea metafizicii moravurilor* (1785); *Principiile metafizice ale științei naturii* (1786); *Critica rațiunii practice* (1788); *Critica facultății de judecăre* (1790); *Religia în limitele rațiunii* (1793); *Metafizica moravurilor* (1797); *Antropologia în intenție pragmatică* (1798).

Pornind de la diversele interpretări ale filosofiei critice kantiene, și dincolo de orice îndoială faptul că împreună aceste lucrări propun o reconstrucție filosofică. Acest fapt întărește ideea unității filosofiei critice kantiene și ne îngăduie să socotim că cele două grupe de lucrări se diferențiază după funcția pe care ele o au în „sistem”, adică în unitatea operei critice. În prima categorie se află, înainte de toate, cele trei *Critici*; tot aici găsim lucrări ce refac demersul dintr-o *Critică*, dar dintr-o altă perspectivă (de exemplu, *Prolegomene la orice metafizică viitoare...*), pe cele care anticipatează discursul dintr-o *Critică* („Întemeierea metafizicii moravurilor”, de pildă). În cealaltă categorie se află lucrările tîrzii ale lui Kant, lucrări ce înlătupează modelul aplicativ: *Religia în limitele rațiunii*, *Metafizica moravurilor*. Tot aici ar putea fi așezată și o lucrare concepută și publicată de Kant înaintea *Criticii rațiunii practice* și apropiată de „spiritul” primei *Critici*; este vorba despre *Principii metafizice ale științei naturii* (lucrare cunoscută și sub numele de *Metafizica naturii*). Deși există, între lucrările din cele două categorii, apropieri semnificative în privința limbajului filosofic, a atitudinii filosofice a autorului, chiar și în privința problemelor asumate, totuși iese în evidență o diferență categorică: cele dintîi (re)proiectează *topos*-ul originar al filosofiei, avînd o clară nuanță aporetică, pe cînd celealte își pornesc demersul de la o achiziție (concept, idee, argument, model de filosofare) dintr-o lucrare aporetică. De exemplu, filosofia faptului religios din *Religia în limitele rațiunii*, teoria despre drept din *Metafizica moravurilor* se află sub autoritatea modelului de „critică a rațiunii pure practice”, prin care Kant stabilea „prioritatea” elementelor *a priori* în sistemul întemeierii acțiunii. (Ultimul studiu din acest volum se va ocupa tocmai de justificarea acestei evaluări.)

În întregul care este opera critică dominant actul proiecției; acesta reprezintă operația cea mai însemnată în privința filosofică, deoarece prin el este deschis *topos*-ul originar al filosofiei, locul din care aceasta se naște, din care își capătă ființa. Dacă ținem seama totuși de diferență semnalată mai sus – diferență care nu anulează însă unitatea operei critice – atunci proiecția locului de origine a filosofiei este mai clară în lucrările cu funcție propedeutică. În nici un caz însă nu putem vorbi despre faptul că în *Critici* găsim doar o propedeutică, în sensul

pregătirii lui Kant pentru construcția metafizică propriu-zisă (doctrina sa) din *Metafizica naturii și Metafizica moravurilor*. De fapt, cei mai mulți dintre interpreții filosofiei kantiene au ținut seama în primul rînd de lucrările pe care le-am grupat în prima categorie, cele care construiesc, e drept, o propedeutică, dar una care are statutul reproiectării *topos*-ului originar al filosofiei, adică al unei reconstrucții filosofice propriu-zise. Filosofia dobîndește identitate doar printr-un demers aporetic, chiar dacă mulți filosofi ajung la ceea ce am putea numi „doctrină catastatică”, un fel de „teorie” despre dat (*positum*) alcătuită din afirmații. În reconstrucțiile filosofice veritabile, doctrina catastatică nu are identitate în sine; ea reprezintă numai o consecință a unui plan aporetic, a unui proiect prin care este redeschis locul de origine a filosofiei. În *Critici*, Kant este „critic”, sau folosind un termen cu o largă circulație în filosofia contemporană, este „deconstructivist”. El „dărimă” vechea metafizică, deoarece aceasta nu părea a veni din adevăratul loc de origine a filosofiei și construiește – „deconstrucțivînd” vechea metafizică – o cale nouă pentru filosofie, socotind că aceasta este cea firească, întrucât doar ea se trage din adevărata origine a filosofiei; construcția sa reprezintă, în fapt, un ansamblu aporetic. Kant este categoric în sensul de a întări ideea că filosofia trebuie să urmeze din propria origine, că tot ceea ce nu vine de aici, chiar dacă își ia acest nume, nu este, de fapt, filosofie.

A deschide *topos*-ul originar al filosofiei înseamnă, în genere, a pune în ființă un demers meontologic și totodată fenomenologic, prin care ceea ce este creditat ca fiind prin sine – lucrurile date în experiență noastră – să fie trecut în orizontul existenței condiționate; apoi nimicul, reprezentat de cel de dincolo de lucru, să capete ființă, iar aceasta să-și consume întreaga sa potență pentru sine și în sensul de a oferi temei lucrurilor experienței noastre, adică existenței condiționate. Lucrează Kant în acest fel? Încercăm să răspundem la această întrebare în două dintre studiile acestui volum, anume în cele care formulează explicit (și încă din titlu) intenția interpretului de a dezvăluia prezența, în fundamentele operei critice, a rostirii despre nimic și a rostirii despre fenomen.

Ideea transcendentalului, structurantă în demersul kantian³, probează faptul că acesta deschide *topos*-ul originar al filosofiei. Ceea ce îmi este dat ca obiect al experienței nu este lucrul în sine, ci fenomenul, adică ceea ce se constituie nu doar prin „contribuția” unui lucru în sine, ci și prin aceea a subiectului cunoașterii. Obiectul-fenomen este, cu un cuvînt al lui Constantin Noica, întruchipare (extinzînd semnificația propriu-zisă kantiană a termenului de la obiectul construit pe temeiul intuițiilor pure, de către imagine, la orice obiect posibil al experienței). Aceasta înseamnă că el, obiectul-fenomen, vine cumva și din subiectul cunoașterii, că el nu poate fi „lucrul în sine”. Pentru orice subiect al cunoașterii se întîmplă la fel, fie că este vorba despre un obiect percepțut acum, fie despre unul gîndit pe care mi-l și reprezint, pentru că mi-a fost dat în percepția anterioară sau va fi dat într-o experiență ulterioară. Dar înțelegerea acestui fapt nu mai este o întreprindere obișnuită, comună, la îndemîna oricui. Doar cel care lucrează filosofic poate ajunge la o astfel de înțelegere, adică numai cel care consimte să-și contrazică propriul simț comun. Aceasta presupune înțelegerea naturii aprioricului, apoi a „lucrării” sale în orizontul cunoașterii veritabile (cunoștința universală și necesară și sporitoare întru cunoaștere, după gîndul lui Kant), apoi a originii sale în subiectul cunoașterii, anume în formele independente de experiență ale facultății de cunoaștere, adică în intuițiile pure ale sensibilității, în categoriile intelectului și în Ideile rațiunii. Mai mult, aprioricul trebuie sesizat și în sistemul întemeierii acțiunii (oricărei acțiuni omenești). Kant construiește proiectul critic așezînd sub întrebare „prejudecățile” simțului comun, negînd valabilitatea evidenței sensibile și obiectivitatea în care crede o conștiință necritică. Toamă această parte a proiectului critic, de o condiție aporetică neîndoioinică, reprezintă principiul întregii reconstrucții filosofice kantiene. Înțelegem astfel că Immanuel Kant reproiectează *topos*-ul originar al filosofiei.

Proiectul nu este însuși sistemul, dacă cel dintii este conceput doar ca plan de operare cu „materialul” metafizic. Dar proiectul este

³ Neokantienii din Școala de la Marburg vorbesc chiar despre o „metodă transcendentală” proprie operei critice kantiene.

însuși sistemul, dacă este conceput ca discurs după regulile meontologiei și fenomenologiei proprii oricărei reproiectări a *topos*-ului originar al filosofiei. Așa încît, aplicațiile kantiene, socratice construcții metafizice propriu-zise, săn ele însele proiect; sau, mai binezis, fac parte din proiect și trebuie gîndite după o modalitate potrivită „naturii” aporetice a acestuia.

Ideea unității operei critice este unul dintre elementele metodologice importante ale interpretărilor din acest volum (explicit, în primele două studii). Dar unitatea nu se justifică doar formal, așa cum am arătat mai sus, pornind de la funcțiile elementelor sale în reproiecțarea *topos*-ului originar al filosofiei. Unitatea se întemeiează pe o reconstrucție conceptuală, care presupune regîndirea semantică termenilor primari ai sistemului, în așa fel încît ei să constituie noduri inteligibile în însuși orizontul ce capătă ființă prin operația de reconstrucție a semanticii lor. În acest sens, se poate spune că Immanuel Kant a lucrat la o reordonare lingvistică a filosofiei. Mulți dintre termenii folosiți de el vor circula în filosofia postkantiană nu cu sensurile lor mai vechi, ci cu acelea în care au fost așezați de Kant însuși. Ne e îngăduit să spunem că dincolo de structura discursului critic, stabilită în prima *Critică* și reluată în celelalte două, este clară și omogenitatea semantică a terminologiei folosite. Mai mult, Kant gîndește semnificația unor termeni și în funcție de rostul lor în întregul operei critice, nu doar în contextul „local” dintr-o anumită lucrare. Așa se întîmplă, de exemplu, cu unul dintre termenii fundamentali ai *Criticii facultății de judecare*: finalitatea. Într-unul dintre studiile cuprinse în volumul de față încerc să pun în lumină tocmai acest rost al conceptului finalității.

Filosofia kantiană a fost vizată, tematizată, în multiple chipuri; s-au constituit, în timp, modele de interpretare: există un model epistemologic (Fichte, Școala neokantiană de la Marburg: H. Cohen, P. Natorp, E. Cassirer), altul axiologic (Școala neokantiană de la Baden: Rickert, Windelband); unul psihologic-antropologic (I.Fr. Friess), altul ontologic (M. Heidegger, G. Martin, G. Funke) și unul metafizic (E. Adickes, N. Hartmann, H. Vaihinger, H. Heimsoeth)

etc.⁴ De asemenea, în cultura noastră, filosofia lui Kant a avut o poziție privilegiată. Astfel, profesorii de filosofie din cele două universități existente la noi pînă la Unirea din 1918 – cea de la București și cea de la Iași – au ținut cursuri de factură kantiană (Gheorghe Lazăr, Eftimie Murgu, Aug. Treboniu Laurian, Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, Ioan Zalomit); la fel, Titu Maiorescu a ținut cursuri, conferințe despre filosofia kantiană, iar Mihai Eminescu a tradus o parte din *Critica rațiunii pure*.⁵ Filosofia lui Immanuel Kant a rămas activă în spațiul nostru de cultură pînă azi. O bibliografie românească „Immanuel Kant” ar cuprinde, fără îndoială, zeci de studii și lucrări. De altminteri, filosoful german este „attractiv” pentru multe spații de cultură, pentru multe discipline, chiar pentru alte „funcții” spirituale, în afară de filosofie. Puterea aceasta de atracție trebuie pusă și pe seama potențialului semantic al operei, dar și pe coincidența dintre acest potențial și problemele umanității moderne.

⁴ Pentru multitudinea interpretărilor (și a modelelor de interpretare) ale filosofiei lui Kant, a se vedea: Constantin Noica, „Problema lucrului în sine la Kant”, în vol. *Concepțe deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, București, Editura Humanitas, 1995 (prima ediție: 1936); Alexandru Boboc, *Kant și neokantianismul*, București, Editura Științifică, 1968; *Idem*, „Neokantianismul”, în vol. *Filosofia contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980; *Idem*, „Interpretări semnificative ale ‘Criticii rațiunii pure’ în „Kantforschung” astăzi”, în vol. col. *Immanuel Kant, 200 de ani de la apariția ‘Criticii rațiunii pure’*, București, Editura Academiei, 1982; Alice Voinescu, *Kant și Școala de la Marburg*, București, Editura Eminescu, 1999 (Prima ediție: 1913, în limba franceză). Sînt de remarcat, pentru perioada recentă, traducerile și editările unor lucrări ale lui Immanuel Kant de către Rodica Croitoru, precum și studiile sale critice, care au ca obiect filosofia kantiană.

⁵ Pentru prezența lui Kant în filosofia românească, a se vedea: I. Petrovici, „Kant și cugetarea românească”, în vol. *Studii istorico-filosofice*, București, Tipografia „Jockey Club”, 1925; Volumul colectiv *Immanuel Kant, 200 de ani de la apariția ‘Criticii rațiunii pure’*, cap. IV: *Kant în filosofia românească*; Nestor Ignat, „Alice Voinescu – Lucrări și idei filosofice”, în vol. *Alice Voinescu, Kant și Școala de la Marburg*, București, Editura Eminescu, 1999.

Direcțiile de cercetare și de interpretare ale operei lui Immanuel Kant enumerate mai sus, precum și contextul cultural modern favorabil operei în cauză au, pentru mine, statutul de conținut al conștiinței istorice a filosofiei. Numai cu aceasta însă nu poate fi croită o interpretare, oricără de bine stăpînată ar fi ea. Interpretul își dă seama de ceea ce el însuși a zărit în obiectul interpretării sale, aşa încât îi mai trebuie alături de conștiința istorică a filosofiei, spontaneitatea roditoare întru vederea a ceea ce nu poate fi văzut oricum. În caz contrar, cel care vorbește despre o filosofie mizează mai degrabă pe prezența sa „fizică” în orizontul nesigur al „istoriei filosofiei”. Descriptivismul este capcana cea mai eficientă a ratării unei interpretări, iar „principiul” său este supra-evaluarea conștiinței istorice a filosofiei și îndepărțarea de spațiul în care se croiește discursul. Spontaneitatea hermeneutică trece însă, pentru cei mai mulți descriptiviști, drept oaspetele nedorit al oricărei „interpretări”. Totuși orice poziționare față de o operă filosofică este ea însăși filosofică numai dacă pornește de acolo de unde a pornit și aceasta, adică opera pe care o are în vedere: din *topos*-ul originar al filosofiei. Interpretarea filosofică nu înseamnă descriptivism, ci reconstrucție a unei probleme ce vizează reinstituirea demersului prin care aceasta a devenit posibilă. Reinstituirea are loc în orizontul interpretării, nu doar în cel al obiectului acesteia și, desigur, nici numai în cel din care pornește interpretul. Orizontul interpretării este *al treilea orizont*, pe lîngă cele două, al operei și al hermeneutului. Descriptivismul reactivă doar orizontul obiectului, ajungînd în final la o pierdere a direcției, căci însuși contextul operei de interpretat își pierde *firea* atunci când nu este însotit de orizontul veritabil al interpretării.

Cele cîteva probleme pe care le socotim semnificative, raportat la opera critică a lui Immanuel Kant, pot deschide un orizont de interpretare. Nădăduiesc să cumpănesc cît mai eficient liniile acestui orizont – care sunt sensuri ale interpretării – pentru ca el să poată deveni spațiul unei înțelegeri a filosofiei kantiene, și nu doar pentru cel care îi stabilește coordinatele, ci și pentru cel invitat să pătrundă înăuntru lui, cu încrederea că „și aici sunt zei”: cititorul.

PROIECTUL ANTROPOLOGIC KANTIAN ȘI OPERA CRITICĂ

1. Modele de re-construcție a umanului; statutul proiectului antropologic

Simplul fapt că o construcție teoretică tematizează omul nu reprezintă un temei suficient pentru statutul său de model de filosofare asupra problemei omului. Pentru a se ajunge aici, pentru ca discursul asupra omului să fie cumpănat (modelat) într-un *topos* specific, trebuie asumate anumite „reguli de construcție” care au în primul rînd o „valoare” metodologică, dar care tocmai pentru aceasta afectează conținutul tematizat. Despre om s-a vorbit încă de la începuturile filosofiei. Totuși, M. Foucault susține că „înainte de sfîrșitul secolului al XVIII-lea, omul nu există”⁶; nu există, desigur, ca obiect al unui discurs filosofic cu statut de model de reconstrucție a umanului.

O dată cu aşezarea, în orizontul semnificativ al istoriei filosofiei, a operei critice kantiene (momentul corespunde celui indicat de M. Foucault), conștiința filosofică și-a însușit exigența că anumite probleme (cum ar fi „problema ontologică”, cea „epistemologică” etc.) nu pot fi rezolvate fără redeschiderea problemei omului. Iar în prima parte a secolului XX, în anumite medii filosofice, îndeosebi fenomenologice, pragmatiste și personaliste, se dezvăluie conștiința unui act de teoretizare a umanului vizat în unitatea sa, ca mod de a fi; avem de-a face acum cu un demers antropologic conștient de sine. Este momentul în care se discută statutul, obiectul, metodele, „planul” de cercetare ale antropologiei filosofice. Max Scheler, filosoful care „a aplicat” metoda fenomenologică la cercetarea persoanei umane, susținea că „dacă există o problemă filosofică a cărei soluție timpul nostru o reclamă într-o formă deosebit de presantă, atunci ea este

⁶ M. Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, București, Editura Humanitas, 1996, p. 362.